Вступ до ДАНИЇЛА

Даниїл, чиє ім'я означає «Бог – мій суддя», був серед юнаків знатного походження, яких вавилонці вивели в полон у 606 році до н.е. під час першого з трьох вторгнень у південну Палестину. На роки його життя припав увесь 70-річний період вигнання. Крім пророчого служіння, він також досяг високого політичного становища за царювання Навуходоносора та Дарія. Його особисту глибоку духовність і відданість Богові видно в його активному молитовному житті (6:10) і готовності служити Богові, незважаючи на вороже ставлення до нього (1:8; 2:13–16; 5:17). Він прожив досить довго, щоб побачити занепад і падіння могутньої Вавилонської імперії та піднесення Мідо-Перської імперії. Свою книгу він написав близько 530 року до нашої ери, незабаром після захоплення Вавилону Киром у 539 році до н.е.

Зміст

1	Релігійна ревність Даниїла та політична прихильність
2	Сон Навуходоносора про статую
3	Троє єврейських хлопців і вогняна піч
4	Видіння Навуходоносора про високе дерево
5	Бенкет Белшаццара та падіння Вавилону
6	Даниїл у лев'ячій ямі
7	Видіння Даниїла про чотирьох звірів
8	Видіння Даниїла про барана та козла
9	Молитва Даниїла та пророцтво про 70 тижнів
10 – 12	Пророча панорама Даниїла

Головна тема

У своїй книзі Даниїл продовжує наголос Єзекіїла на Божій суверенній владі (наприклад, «Всевишній має владу над людським царством», 4:14, 22, 29; 5:21). Божій волі й Божим цілям неможливо перешкодити. Він здійснить Свої наміри незалежно від того, як розвиватиметься людська історія. Книга Даниїла показує, як важливо залишатися вірними Богу навіть у ворожих обставинах. Ми завжди можемо покладатися на Божу силу і захист. Він не лише піклувався про Своїх дітей, коли вони терпіли труднощі, але й передбачив здійснення плану викуплення людства, втіленого у Христі. Довгі 70 років неволі, які пережили Даниїл та інші вигнанці, проминули, але тривале відновлення прийде лише з Христом.

Спеціальні розділи

ДАТА НАПИСАННЯ КНИГИ ДАНИЇЛА 2

ДИВОВИЖНЕ ПРОВІСНЕ ПРОРОЦТВО В ДАНИЇЛА 8 6

КІНЦЕВІ ПРИМІТКИ 9

ДАТА НАПИСАННЯ КНИГИ ДАНИЇЛА

Скептики стверджують, що Книга Даниїла очевидно була написана у другому столітті до нашої ери через анахронізми та різні інші уявні розбіжності, які вони вбачають у тексті. Однак жодне з їхніх тверджень не було підтверджено. Натомість при вдумливому прочитанні книги виявляється, що головною причиною заперечення ранньої дати написання Книги Даниїла є її вражаюча точність. Завдяки своїм натуралістичним припущенням, що жодна людина не могла точно передбачити події, які відбулися через 400 років після того, як про них було написано, скептики твердять про пізню дату написання Книги Даниїла на основі хибного припущення про неможливість провісних пророцтв. Тож їхні твердження про те, що Книга Даниїла мала бути написана в другому столітті до н.е., ґрунтуються виключно на її точності, адже вони не враховують можливість точного провісного пророцтва. По суті, скептики змушені казати, що книга містить точну інформацію і тому не могла бути написана раніше другого століття до н.е., оскільки не існує такого поняття, як провісне пророцтво. І все ж, чи сама суть дискусії не має на меті визначити легітимність провісного пророцтва? Скептики не можуть стверджувати, що в Книзі Даниїла не міститься провісних пророцтв через те, що такого поняття не існує. Але датувати книгу другим століттям до н.е. через її точність є прикладом хибного міркування найвищого порядку.

ВНУТРІШНІ ДОКАЗИ АВТОРСТВА

У книзі стверджується, що її написав ізраїльтянин-вигнанець на ім’я Даниїл, про що свідчать, зокрема, вірші 7:2, 15; 8:1, 27; 9:2; 12:5. Крім того, у книзі наводяться конкретні твердження – «у другому році царювання Навуходоносора» (2:1), «у третьому році царства царя Белшаццара» (8:1) і «у першому році Дарія, сина Ахашвероша» (9:1), які відносять книгу до шостого століття до н.е. Для того щоб відхилити ці чіткі твердження, скептикам або ліберальним богословам треба надати вагомі аргументи, чому вони не можуть бути істинними. Але таких аргументів так і не було надано. Як зазначив відомий експерт з юриспруденції Саймон Грінліф, «кожен очевидно давній документ, який надходить із належного сховища чи зберігання та не має на своїй зовнішній стороні жодних явних слідів підробки, закон вважає справжнім і покладає на протилежну сторону справу доведення протилежного»[1].

КНИГА ДАНИЇЛА В КОЛЕКЦІЇ СУВОЇВ МЕРТВОГО МОРЯ

Ще одна причина датувати Книгу Даниїла шостим, а не другим століттям до н.е., – це її наявність у колекції сувоїв Мертвого моря. У Кумрані було знайдено кілька часткових копій Книги Даниїла. Перш за все цей факт свідчить про те, що вже до того часу, коли збиралися священні книги для зберігання в Кумрані, до Книги Даниїла ставилися з такою пошаною, що було зроблено численні її копії. До часів Маккавеїв Книга Даниїла вже була настільки шанованою священною книгою, що її копіювали та зберігали в Кумрані разом з іншими стародавніми текстами. По-друге, не лише присутність Книги Даниїла серед сувоїв Кумрану свідчить про більш ранню дату її написання (задовго до II століття до н.е.), але й арамейська мова, якою написані значні частини книги, надає додаткової ваги на підтримку ранньої дати.

ВИКОРИСТАННЯ ДАНИЇЛОМ ІМЕНІ БЕЛШАЦЦАР

Протягом багатьох років критики використовували посилання Даниїла на Белшаццара як доказ того, що книга містить історичні помилки. Вони стверджували, що останнім царем Вавилону був Набонід, а Белшаццар був лише вигадкою автора. Проте почали з'являтися докази – стародавні писання і написи, – які свідчили про те, що Белшаццар був співправителем Набоніда. По суті, ім'я Белшаццар навіть зникло з анналів історії на сотні років; тож, автор Книги Даниїла не міг жити у другому столітті до н.е., тому що у нього не було б можливості дізнатися про спільне правління Набоніда та Белшаццара.

ЙОСИП ФЛАВІЙ СВІДЧИТЬ ПРО РАННЮ ДАТУ НАПИСАННЯ КНИГИ ДАНИЇЛА

Єврейський історик Йосип Флавій додає додаткової ваги тому факту, що Книга Даниїла була написана в VI, а не в II столітті до нашої ери. По-перше, Йосип Флавій висловив поширене тоді серед єврейської спільноти переконання, що Книга Даниїла була пророчою книгою, яка належала до Святого Письма. Він зробив висновок, що людина, яка хоче знати певні аспекти пророцтва, повинна «старанно читати Книгу Даниїла, яку вона знайде серед священних писань»[2]. А через декілька абзаців, навівши інформацію, взяту безпосередньо з Книги Даниїла, Йосип Флавій написав: «Нехай ніхто не звинувачує мене, адже я записав усе так, як я знаходжу це в наших стародавніх книгах»[3]. Зауважте, що Йосип Флавій вважав Книгу Даниїла як частиною «священних писань», так і частиною «стародавніх книг», в автентичності яких не сумнівалася вся єврейська спільнота.

Крім того, у своїй книзі «Проти Апіона» Йосип Флавій пояснив, що єврейський народ вважав Божественно натхненними 22[4] книги, однією з яких була Книга Даниїла. Стосовно дати написання цих книг він зазначив: «Від смерті Мойсея до правління Артаксеркса, царя Персії, який царював після Ксеркса, пророки, які були після Мойсея, записали те, що відбувалося у їхні часи в тринадцяти книгах»[5]. Далі він додав, що деякі автори єврейських писань писали історичні книги й після часів Артаксеркса, але їхні твори не вважалися «так само авторитетними, як ті, що були написані нашими предками»[6]. Таким чином, Йосип Флавій вважав Книгу Даниїла Священним Писанням і зазначив, що жодного такого Писання не було написано після царя Артаксеркса, дати правління якого світські історики встановили приблизно з 465 по 424 рік до н.е. Отже, неможливо чесно читати твори Йосипа Флавія, не розуміючи, що за його переконанням Книга Даниїла була написана до 424 року до н.е. і, що він, як представник єврейської нації, вважав таку думку загальноприйнятою серед його народу.

Крім того, коли Йосип Флавій писав про завоювання Олександра Великого (336–324 роки до н. е.), він знову згадав Книгу Даниїла. Він зазначив, що коли Олександр входив у землю Юди, один із священиків показав йому Книгу Даниїла: «І коли йому показали Книгу Даниїла, в якій пророк провістив, що один із греків має знищити імперію персів, він припустив, що в ній йшлося про нього»[7]. Він увійшов до Єрусалиму, «розкішно» поводився з первосвящеником і приніс жертви Богові в храмі. Він також пообіцяв дозволити євреям «дотримуватися законів своїх предків».

Крім того, після обговорення пророцтва Даниїла в розділі 8, Йосип Флавій зазначив: «І справді так і сталося, що наш народ постраждав від цього під час правління Антіоха Епіфана, згідно з видінням Даниїла і тим, що він написав за багато років до того, як це збулося»[8]. Якби твердження Йосипа Флавія були єдиними свідченнями, які історія зберегла про Книгу Даниїла, цього було б достатньо, щоб точно датувати написання цієї книги шостим століттям до н.е. Намагаючись дискредитувати таке потужне свідчення, скептики і ліберальні теологи повинні повністю переосмислити погляд на давню історію, чим демонструють очевидне й необачне упередження щодо біблійних пророцтв. Єдина причина, чому вони відхиляють таке свідчення, полягає в їх відданості ідеї про неможливість пророцтв. Проте чесна оцінка свідчення Йосипа Флавія невідворотно підводить до висновку, що Книга Даниїла не може належати до документів другого століття до нашої ери, а має бути включена в перелік стародавніх книг, Святого Письма, які були написані до 424 року до н.е. Наведені автором книги історичні факти та конкретні знання про тодішні події настільки точні, що її можна було б написати, лише документуючи приклади глибоких, точних знань автора про культуру та історію того періоду, про який ідеться в книзі.

ДАНИЇЛ

1:11 аЄвр. *мелцар*, також у вірші 16.

2:4 аВ оригіналі текст від Даниїла 2:4б до 7:28 написано арамейською.

2:25 аБукв. із синів полону

<table>
<tr><th colspan="4">Книга Даниїла і Боже Царство
(Церква)</th></tr>
<tr><td colspan="2">Давні імперії Месопотамії та Середземномор’я</td><td colspan="2">Пророцтва Даниїла та їх тлумачення</td></tr>
<tr><td>Золото</td><td>Вавилон (626 – 539 роки до н.е.)</td><td>«Це статуя, в якої голова із чистого золота… Бог неба дав тобі царство, силу, міць і славу…Ти [Навуходоносор, цар Вавилону] є золота голова!»
(Даниїла 2:32, 37, 38, пор. 1:1)</td><td rowspan="4"> </td></tr>
<tr><td>Срібло</td><td>Мідо-Перська (539 – 331 роки до н.е.)</td><td>«…її груди, її руки – срібні… після тебе [Навуходоносора] повстане інше царство, менше за тебе»
(Даниїла 2:32, 39, пор. 8:20)</td></tr>
<tr><td>Мідь</td><td>Грецька (331 – 63 роки до н.е.)</td><td>«…її черево і стегна – мідні…і ще [постане] третє царство, яке є мідне, яке матиме владу по всій землі»
(Даниїла 2:32, 39, пор. 8:21)</td></tr>
<tr><td>Залізо і глина</td><td>Римська (146 рік до н.е. – 476 рік н.е.)</td><td>«її голінки – залізні, ноги – якась частина залізна, а якась частина глиняна… четверте царство буде сильне, як залізо…»
(Даниїла 2:33, 40, 42)</td></tr>
<tr><td>Царство Боже</td><td colspan="3">Засноване (близько 30 року н.е.)
«І в дні тих царів небесний Бог підніме царство, яке не буде знищене навіки, і царство не залишиться іншому народові. Воно роздробить і розітре всі ці царства, а само триватиме навіки»
(Даниїла 2:44)</td></tr>
<tr><td colspan="4">Новий Заповіт відкриває нам, що Ісус Христос та Іван Хреститель звіщали про «наближення» Царства Божого (Матвія 3:2; 4:17, 23). Оскільки Царство і Церква – це одне й те саме (Матвія 16:18–19; Марка 9:1; Дії 1:3; 2:38, 47; 8:12; Колосян 1:13), а Церква була заснована в першому столітті у дні Римської імперії, стає зрозуміло, що Царство Боже було засноване в першому столітті, після земного служіння Ісуса Христа. Царство/Церква складається з людей всіх народів (Ісаї 2:1–2) і таким чином «стирає» всі царства (Даниїла 2:44). У Новому Заповіті про неї сказано, що вона вже існувала в першому столітті (Колосян 1:13; 2 Солунян 1:5; Об’явлення 1:9). Це Царство існує й сьогодні, і всі розкаяні грішники можуть увійти в нього, охрестившись у Христа. Як Голова Своєї Церкви і Цар царів (Колосян 1:18; 1 Тимофія 6:15), Ісус царює над Своїм Царством – Своїм народом (Дії 2:36; Луки 17:21).</td></tr>
</table>

2:32 аАбо *боки*

2:33 аАбо *з обпаленої глини*, також у віршах 34, 35 і 42

[2:44] Чудове пророцтво про встановлення Царства Христа, тобто Христової Церкви (Дії 2) за часів римських царів (див. Луки 2:1; 3:1; Дії 11:28; 18:2; 25:1; Филип'ян 4:22). Це Царство ніколи не буде знищене (Євреїв 12:28; Об'явлення 11:15). Прочитайте про сповнення цього пророцтва в Книзі Дії 2. Дивіться також матеріал на стор. 21 коментарів до Римлян.

3:25 аАбо *сина богів*

4:13 аМожливо, *сім років*, і так у віршах 20, 22 і 29

[4:14, 22, 29] Бог часто діє через Своє провидіння, не творячи чудес, щоби скерувати історичні обставини у Своїх цілях і не втручаючись у прояви волевиявлення чи особистий вибір людей.

5:13 аБукв. *синів полону*

5:24 аБукв. *кисть руки*

5:25 аБукв. *міна* (50 шеклів), від дієслова «*нумерувати*»

bБукв. *шекль*, від дієслова «важити»

cБукв. *і пів-шекля*, від дієслова «розділяти»

5:28 аАрамейське *Парас*, співзвучне з *Перес*

[5:26–29] Силою Бога Даниїл зміг витлумачити значення слів, які побачив Белшаццар. Подробиці подій, які відбулися в 539 році до нашої ери, коли перси та мідійці проникли в місто, змінивши напрямок річища Євфрату, є ще одним підтвердженням історичності біблійного оповідання.

6:13 аБукв. *із синів полону*

6:19 аТочне значення невідоме

[7:3–8] Подібно до сну Навуходоносора в розділі 2, це видіння також визначило чотири світові імперії: Вавилонську, Мідо-Перську, Грецьку та Римську. Зверніть увагу, що леопард у вірші 6 є провіщенням про Олександра Македонського – ще один доказ натхненності Біблії. Дивіться також 8:5, 11:3–4, малюнок на стор. 4 і Спеціальний розділ на стор. 6.

[7:13–14] Пророцтво про вознесіння Христа, виголошене за чотири століття до його сповнення, як чітко описано в Книзі Дії 1:9, навіть у деталях щодо хмар. Дивіться також згадку апостола Петра про вознесіння Христа в його проповіді на П'ятидесятницю в Книзі Дії 2:33–35.

7:17 аЯкі представляють свої царства (пор. вірш 23)

ДИВОВИЖНЕ ПРОВІСНЕ ПРОРОЦТВО В ДАНИЇЛА 8

Це пророцтво було Даниїлу «у третьому році царства царя Белшаццара». Світські історичні записи дають нам чітке розуміння, коли це сталося. Набонід був царем Вавилону і батьком Белшаццара. Приблизно в 553 році до н.е., на третьому році свого правління Набонід довірив своєму синові керувати військом, що відносить дату пророцтва приблизно до 550 року до н.е.

БАРАН З ДВОМА РОГАМИ – МІДО-ПЕРСЬКА ІМПЕРІЯ

У пророцтві Даниїл побачив барана з двома помітними рогами – один був вищий за інший. Цей баран «гнав до моря, півночі та півдня», і став великим (вірш 4). Як пояснив ангел Гавриїл, цей баран із двома рогами символізував царів Мідії та Персії. Звернувшись до історії, можна побачити, що опис їхніх дій в пророцтві Даниїла відповідає тому, що відомо зі світських історичних джерел. Стародавній історик Геродот описує становлення Мідійської імперії, яка об'єднала численні малі поселення мідійців під владою Дейокеса. Через кілька років перси повстали проти мідійців. На чолі з Киром Великим перська армія перемогла мідійців, і Кир зійшов на трон як цар і мідійців, і персів.

Цікаво, що на початку цього союзу мідійці були вищим, правлячим класом. Однак, коли Кир захопив владу над імперією, її перська «частина» стала сильнішою, хоча й звеличилася пізніше. Цей історичний факт повністю збігається з видінням Даниїла, у якому баран мав два роги, «…один – вищий від іншого, і вищий вийшов наприкінці» (вірш 3).

Мідо-Перська імперія, очолювана спочатку Киром, а потім його сином Камбісом, продовжувала міцніти й «гнати» вперед, завойовуючи нові землі. Вона «погнала на захід», підкоривши такі народи, як іонійці, аж до Егейського моря. Вона «погнала на південь», завоювавши народи аж до Єгипту. А Дарій, який посів царський престол після Камбіса, заявив свою владу над багатьма народами, включно з територіями на півночі, такими як Вірменське царство. Таким чином, не може бути сумніву в тому, що баран із двома рогами символізував Мідо-Перську імперію – саме так, як і сказав ангел Гавриїл.

КОЗЕЛ ІЗ ЗАХОДУ – ОЛЕКСАНДР ВЕЛИКИЙ

У видінні Даниїла барана із двома рогами, що символізував Мідо-Перську імперію, переміг козел, який ішов із заходу та мав помітний ріг «посеред очей». Ангел Гавриїл пояснив, що тим козлом було Грецьке царство, а помітний ріг на його голові був його «першим царем». Історія визнає першим царем Грецької імперії Олександра Македонського, сина Філіппа Македонського. Олександр був, мабуть, найуспішнішим полководцем в історії світу. Під час своїх завоювань він розгромив Мідо-Перську імперію та приєднав її до своєї імперії.

ЧОТИРИ ПОМІТНІ РОГИ – ПРАВИТЕЛІ ПІСЛЯ ОЛЕКСАНДРА

Олександр помер, не залишивши спадкоємця, тож його царство було розділене між його чотирма генералами – Птолемеєм, Селевком, Лісімахом і Кассандром. Таким чином, через понад 250 років після видіння Даниїла в третьому році правління царя Белшаццара, царство Олександра було розділене між «чотирма рогами», як сказано в пророцтві.

АНТІОХ ЕПІФАН IV – МАЛИЙ РІГ

У видінні Даниїла малий ріг вийшов з одного з чотирьох помітних рогів (царств) і став великим. Цей ріг поширив свою владу на південь, схід і до «пишного краю». Він «побільшився аж до володаря сили», і через нього «постійна жертва була забрана». Ангел Гавриїл пояснив, що цей ріг символізує царя, «який розуміє загадки», або «буде вправний у підступах» (у І. Огієнка); він «звеличиться» і «без руки буде розбитий». Чи історії відома особа, життя й вчинки якої відповідають цьому пророцтву? Звичайно. З імперії Селевкідів вийшов цар на ім'я Антіох Епіфан IV. Його правління почалося в 175 році до н.е. і тривало до 164 року до н.е. Воно характеризувалося тиранією, обманом і жорстокістю, як і було показано Даниїлу у видінні і підтверджено ангелом Гавриїлом. Короткий огляд особливих деталей цих пророцтв підтверджує передбачену в них присутність Антіоха Епіфана IV.

«Побільшився аж до володаря сили»

Малий ріг у видінні Даниїла був настільки закоханий у власну важливість, що в тексті про нього сказано: «він побільшився аж до володаря сили» (вірш 11). Ангел Гавриїл пояснив, що він «звеличиться у своєму серці» (вірш 25). Порівнюючи це передбачення з історичними записами про життя та дії Антіоха Епіфана IV, можна побачити вражаюче відтворення гордовитості цього царя. Ім'я «Епіфан», яке він вибрав для себе, означає «Явлення Бога» і було навіть вибито на монетах, які він карбував. Таким чином, він називав себе проявом Бога.

Постійні жертви були забрані

У видінні Даниїла було передвіщено, що малий ріг, який вийшов з одного з рогів козла, стане «дуже великим – до півдня, і на схід, і до пишного *краю*» (вірш 9). Під «пишним краєм» мається на увазі Юда і Єрусалим, що підтверджується заявою про те, що малий ріг призведе до припинення щоденних жертвоприношень у храмі в Єрусалимі. В історії досить легко визначити момент, коли щоденні жертви в храмі були скасовані. У Першій книзі Макавеїв записано, що Антіох IV воював проти Птолемея, розгромив його армію та вбив багатьох (1:17–19). Повертаючись з Єгипту, Антіох IV пограбував храм в Єрусалимі. Через два роки він послав генерала на ім'я Місарх, який зруйнував багато міст в Юді та вбив безліч євреїв. Крім того, Антіох надіслав в Єрусалим листи з вимогою «припинити всепалення, хлібні та ливні жертви в храмі, не відзначати суботи та свята». А в 167 році до н.е. він осквернив жертовник у храмі, який автор 1 Маккавеїв називає «гидотою спустошення» (1:44–64).

«Без руки буде розбитий»

Пояснивши видіння Даниїла, ангел Гавриїл передбачив, що нечестивий цар, представлений у видінні як малий ріг, «без руки буде розбитий» (вірш 25). Якщо порівняти смерть Антіоха Епіфана IV із цим висловом, то можна побачити, що воно точно описує його смерть. Антіох не загинув у бою, як багато стародавніх царів, і не був убитий змовниками. Насправді Антіох не загинув від рук іншої людини, а помер від хвороби.

СКЕПТИКИ ПРОРОЦТВА

Видіння Даниїла та його тлумачення Гавриїлом виявилося настільки точним, що скептики були змушені визнати це; але при цьому вони стверджують, що воно було записано вже **після** того, як відбулися згадані в ньому події, а не за сотні років до них. Зрозуміло, чому скептики мусять вдаватися до такої тактики. Якщо видіння в Даниїла 8 було записане приблизно в 550 році до н.е. і точно, в деталях передвіщало події, які не відбулися до 164 року до н.е., то той, хто записав це видіння, мав бути під Божественним натхненням. Оскільки атеїсти, скептики та багато ліберальних теологів не можуть змиритися з таким висновком, вони повинні знайти якийсь спосіб заперечити це пророцтво. А оскільки світська історія підтверджує пророцтво в усіх деталях, заперечувати, що в ньому задокументовані реальні події, було б рівносильним інтелектуальному самогубству. Таким чином, єдиною альтернативою в цій ситуації буде стверджувати, що в Даниїла 8 наведено запис історичних подій, але його було зроблено вже

після того, як ці події відбулися. Однак ця тактика не витримує критики. Дивіться Спеціальний розділ про датування Книги Даниїла на стор. 2.

8:14 аБукв. *вечорів і ранків*

[8:5] Ще одне передбачення піднесення Олександра Македонського, чиї військові завоювання (334 – 323 роки до н.е.) поширилися від Греції аж до Індії.

[8:8] Після смерті Олександра Македонського його імперія була поділена між чотирма його генералами.

[8:9 і далі] Пророцтво про піднесення Антіоха Епіфана в 175 році до н.е. і осквернення ним храму в Єрусалимі. Дивіться також 11:21 і далі.

9:24 аБукв. *седмиць*, і так в усьому розділі

bЗа Кетібом і Феодотіоном; в Кере, Септуагінті, сирійських перекладах і Вульгаті – *припинити*.

[9:24–27] Відповідно до образного використання досконалого числа «7» в давнину та в усій Біблії (наприклад, Матвія 18:21 і далі), 70 тижнів не слід розуміти буквально як 490 днів, але як невизначений період пророчого часу. Вірш 24 підсумовує та охоплює весь період пророцтва про 70 тижнів, протягом якого будуть досягнуті три цілі: 1) фрази «завершити переступ», «запечатати гріхи», «надолужити за неправедність» і «привести вічну праведність» стосуються того, що було досягнуто розп'яттям Христа (див. Євреїв 9:26; 2 Коринтян 5:21; Єремії 34:5–6); 2) фраза «запечатати видіння та пророка» стосується завершення старозавітного одкровення (див. Дії 3:24; Євреїв 1:1–2) і 3) фраза «помазати Святе святих» стосується зацарювання Ісуса (див. Ісаї 61:1; Дії 2:33). У вірші 25 сказано, що від часу, коли буде відбудовано храм, до появи Месії пройде 7 + 62 із 70 тижнів. За свідченням історії, після зруйнування Єрусалиму та храму вавилонцями в 586 році до н.е., місто і храм були відбудовані за правління трьох перських царів: Кира (Езри 1:1–3), Артаксеркса (Неемії 2:7–8) і Дарія (Ангея 1:1–3).

У вірші 26 сказано, що «після 62 тижнів», тобто після 7 + 62 тижнів, або протягом 70-го тижня, Месія буде «вигублений». Таке фразування чітко вказує на розп'яття Христа, як його описав Ісая: «Адже Його життя **забирається** із землі, – через беззаконня мого народу Його побито» (53:8). Крім того, протягом 70-го тижня «знищить місто і святиню народ володаря, що приходить» – безпомилкова відсилка на армію римлян в особі Тита, який увірвався в Палестину в 70 році нашої ери і спустошив як Єрусалим, так і храм. Ісус передбачив цю подію за 40 років до того, як вона сталася (див. Матвія 23:37 – 24:35), навіть пославшись на пророцтво Даниїла (Матвія 24:15; Марка 13:14; див. також Луки 21:20). Також протягом цього 70-го тижня буде дано новий завіт, як це і сталося (див. Матвія 26:28; Євреїв 8:8; 9:15–20) і як передрік Єремія (31:31–34). Крім того, «жертва і дар» припиняться (див. Луки 23:45; Колосян 2:14; Євреїв 10:18–20). «Викінчення» спричинить Тит на чолі римської армії, як зазначено вище. Пророцтво Даниїла передбачало остаточний і повний вирок Бога щодо Ізраїлю. Усі події, згадані в пророцтві, **буквально здійснилися** понад 1900 років тому. Старий Заповіт і юдаїзм досягли свого логічного **кінця** (Римлян 10:4). Тепер Бог має справу лише з **духовними** дітьми Авраама – **християнами** – **справжнім «Ізраїлем Божим»** (Галатів 6:16; див. також Римлян 2:28–29).

10:16 аУ Феодотіона та у Вульгаті – *сина*; в Септуагінті – *руки*.

[11:3–4] *Див. 7:3–8 і 8:8.*

11:14 аАбо *злодії*, букв. *сини зламу*

11:15 аБукв. *руки*

11:17 аАбо *надасть справедливі умови*

11:22 аБукв. *руки*

11:30 аЗ західних земель, особливо з Кіпру

11:31 аБукв. *руки*

[12:4, 9] Зверніть увагу, що Даниїлу було наказано «закрити» і «запечатати» пророчі слова, які він отримав від Бога, оскільки вони були «закриті» й «запечатані аж до часу кінця», і «йти до кінця». Дійсно, пророцтва Даниїла стосувалися подій, які мали відбутися через кілька сотень років після нього (прочитайте 8:26). Тому вони не мали безпосередньої цінності ні для нього самого, ні для його сучасників. На відміну від цього, наприкінці першого століття нашої ери апостолу Івану було сказано зробити якраз протилежне: «Не запечатуйте слів пророцтва цієї книги, бо час близько» (Об'явлення 22:10). На відміну від Книги Даниїла, Книга Об'явлення безпосередньо стосувалася світових подій, які відбувалися за днів Івана наприкінці першого століття нашої ери, і тому ті, хто застосовує основну частину її оповідання до майбутніх подій, помиляються.

[12:11] Ще одна відсилка на руйнування храму римською армією в 70 році нашої ери (згадується також у 9:27).

КІНЦЕВІ ПРИМІТКИ

1. Simon Greenleaf (1995), *The Testimony of the Evangelists: The Gospels Examined by the Rules of Evidence* (Grand Rapids: Kregel Classics), стор. 16.
2. Josephus (1987), *The Works of Josephus Complete and Unabridged*, trans. William Whiston (Peabody, MA: Hendrickson), 10:10:4.
3. Там само 10:10:6.
4. Євреї рахували свої книги інакше, ніж відома сьогодні система нумерації книг Старого Заповіту, але посилання на 22 книги тут відповідає нашим 39 книгам від Буття до Малахії.
5. Josephus, 1:8.
6. Там само, 1:8.
7. *Antiquities*, 11:8:5.
8. Там само, 10:11:7.